

Alenka Jelovšekⁱ

Stava naslonk v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

V prispevku je predstavljena stava naslonk v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Raziskava se osredotoča zlasti na stavčne, tj. zaimenske in glagolske naslonke, pri besednem redu znotraj naslonskega niza je upoštevan tudi členek *naj*. Predstavljeni sta prevladujoča razvrstitev obravnavanih naslonk znotraj naslonskega niza in stava naslonk v stavku, posebna pozornost pa je v obeh primerih posvečena odstopajočim primerom.

Ključne besede: naslonke, stava naslonk, slovenski knjižni jezik 16. stoletja, Wackernaglovo pravilo, oblagolska stava

Clitic placement in the 16th century Slovenian literary language

The article discusses clitic placement in the 16th century Slovenian literary language. The research focuses mainly on sentence, i.e. pronominal and verbal, clitics; the particle *naj* is also taken into account in the word order within the prepositional phrase set. The dominant placement of the analysed clitics within the clitic cluster and their placement in the structure of a sentence are presented, with special attention being paid to the aberrant cases in both regards.

Keywords: clitics, clitic placement, 16th century Slovenian literary language, Wackernagel's Law, verb-adjacent placement

ⁱ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; alenka.jelovsek@zrc-sazu.si, <https://orcid.org/0000-0003-3818-096X>

1 Uvod

Naslonke kot nenaglašene besede, ki se naglasno naslanjajo na naglašeno besedo gostiteljico, s katero oblikujejo fonetično besedo (Toporišič 2000: 64), v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, zlasti s skladenjskega vidika, v slovenskem jezikoslovju še niso bile sistematično raziskane, čeprav je gradivo iz del slovenskih protestantov v svojo razpravo o enklitikah v slovenščini vključil že Matija Murko (1891, 1892). Razlog za to lahko iščemo tudi v obsežnosti izpričanega gradiva, saj je samo naslonka *se* v njem izpričana več kot 45.000-krat, glagol *biti* ima skupaj skoraj 100.000 pojavit, pogojnik *bi* pa še dodatnih 18.000 (Ahačič idr. 2022). Stava zaimenskih naslonk je bila v glavnih obrisih predstavljena v okviru obravnave osebnih zaimkov v 16. stoletju (Jelovšek 2024: 188–191), vprašanje razvrstitve naslonk znotraj stavka glede na nemške prevodne predloge pa sta na kratko obravnavala J. Raecke (1995: 408) in M. Merše (2014: 61, 108).

Pričujoči prispevek je poskus nekoliko bolj podrobne obravnave stave naslonk v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, vendar obseg gradiva in dosedanja slaba raziskanost tega vprašanja ne dopuščata izčrpne analize. V nadaljevanju bo zato najprej predstavljen in utemeljen nabor naslonk, ki je bil vključen v raziskavo, sledi predstavitev gradiva za analizo. V glavnem delu razprave je najprej predstavljeno zaporedje obravnavanih naslonk znotraj naslonskega niza, nato pa še umestitev naslonk v stavku, pri čemer je posebna pozornost posvečena odstopom od prevladujoče stave.

1.1 Nabor analiziranih naslonk

Ker je razmejevanje med naslonkami in nenaslonkami v prvi vrsti vprašanje prozodije, je njihovo določanje v starejših obdobjih slovenskega jezika, za katera imamo na voljo samo pisne vire, lahko problematično, saj lahko v odsotnosti podatkov o naglasu kot kazalnik naslonskosti služi predvsem položaj oblike v stavku, pri katerem pa, kot bo pokazano v nadaljevanju, prihaja do večjih ali manjših odstopanj od prevladujoče stave.

1.1.1 Najbolj nedvoumno lahko med naslonke uvrstimo nepredložno rabljene kratke oblike osebnih zaimkov, ki imajo vzporedno naglasno paradigmo, in sicer tiste, ki se od naglašanih oblik tudi oblikovno razlikujejo. Te so po izvoru različne. Med njimi so v 16. stoletju izpričane:

- iz indoevropskega prajezika podedovane dajalniške naslonke *mi*, *ti*, *si* (ide. **moi*, **toi*, **soi* > psl. **mi*, **ti*, **si*);
- roditeljsko-tožilniške naslonke *me*, *te*, *se*, ki so nastale v poznem obdobju praslovanščine ali v zgodnjem obdobju razvoja slovenščine¹ po delovanju roditeljsko-tožilniškega sinkretizma s prevzemom roditeljskih oblik *mene*, *tebe*, *sebe* v tožilnik ter posledično klitizacijo starih enozložnih (naglasnih) tožilniških oblik² po naliki z dvojimi oblikami v dajalniku in njihovo rabo tudi v roditeljsniku;
- naslonske oblike tretjeosebne zaimke, ki so bodisi stare oblike pred posplošitvijo vzglasnega *n*- v paradigmi (tož. ed. *s je*, rod. mn. *jih*, daj. mn. *jim*, tož. mn. *je* oz. redkeje po naliki z roditeljsnikom *jih*) ali nove reducirane oblike (rod. ed. *m/s ga*, daj. ed. *m/s mu*, tož. ed. *m ga*; rod. ed. *ž je*, daj. ed. *ž ji*, tož. ed. *jo*). Dvojinska naslonska paradigma pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja ni v celoti izpričana, najdemo samo dajalniško obliko *jima* pri Vipavcu Sebastijanu Krelju in čakavcu iz Vinodola Juriju Juričiču, medtem ko sta bili v roditeljsniku in tožilniku kot naslonski rabljeni množinski obliki *jih* in *je* (prim. Jelovšek 2024: 132–133).

Zaradi pomanjkanja starejših pisnih virov in redkosti osebnozaimenskih oblik v njih³ relativne kronologije nastanka novih naslonskih oblik v slovenščini ni mogoče določiti. Domnevamo lahko, da so bile kot naslonke rabljene tudi enozložne roditeljske, dajalniške in tožilniške oblike

¹ Raba roditeljskih oblik v tožilniku je izpričana že v stesl. spomenikih, a je zlasti v starejših redka. Murko (1891: 15) iz *Marijanskega evangelija* s konca 10. stoletja navaja en sam primer dolge oblike 2. os. ed. *tebe* ob ujemalnem samostalniškem prilastku ter nekaj več zgledov za povratni zaimek *sebe*; na istem mestu navaja tudi primer rabe zaimke v protistavi (*iže vy priemletъ mę priemletъ, i iže prieml'etъ mę priemletъ poslavъša-ago mę*), pri katerem je v *Marijanskem evangeliju* nad prvima glagolskima *mę* pozneje dodano s cirilskimi črkami *ne*; v *Savovi knjigi* iz 11. stoletja je na tem mestu obakrat rabljena dolga oblika *mene*.

² Večerka (1989: 47) na podlagi stave zaimkov v starocerkvenoslovanskih spomenikih, kjer se je v tožilniku že rabila dolga oblika iz roditeljsnika, domneva, da do klitizacije kratkih oblik ni prišlo takoj, ampak da so vsaj deloma tudi v nepredložnih zvezah ohranile naglas.

³ Osebnozaimenske oblike v starejših slovenskih rokopisih so predstavljene v Jelovšek (2024: 29–35). V njih najdemo podedovano naslonsko obliko v daj. edninskega prvoosebne zaimke *mi* v *Brižinskih spomenikih* in *Stiškem rokopisu*; v istih rokopisih je izpričana tudi izvorna tožilniška oblika *me*, a zaradi odsotnosti iz roditeljsnika prevzete oblike ni mogoče potrditi, ali je bila enozložna oblika že klitizirana. Od naslonskih oblik tretjeosebne zaimke je v *Stiškem rokopisu* izpričana roditeljska oblika *ga*, v množini pa še dajalniška *jim*.

zaimkov za 1. in 2. os. mn. (*nas, nam, nas; vas, vam, vas*), a bi lahko o njihovi naglašenosti sklepali samo na podlagi položaja v stavku, zato so zaradi nujne krožnosti dokazovanja za analizo stave naslonk v 16. stoletju neprimerne.

- (1) Hudizh **nas ie** perprauil de moremo vŕi vmreti (TT 1557: 13b)
- (2) Criftus pag **ie nas** odreshil od te Prekletue te Poſtaue (TL 1561: 83b)
- (3) GOSPVD valh Bug **vam je** leto deshelo dal (DB 1584: I, 120a)
- (4) Moses **je vam** dopuſtil ſe lozhiti od valſhii ſhen (DAg 1585: 34)

1.1.2 Bolj problematične so glagolske naslonke: zdi se verjetno, da so bile v knjižni slovenščini 16. stoletja kot v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku naslonske oblike pomožnika *biti* (*sem si je* itd.), pri čemer so za tvorbo prihodnjika oblike dvojne: *bom boš bo* itd. in *bodem bodeš bode* itd. Za prve se domneva, da so rabljene enklitično, druge pa naj bi bile naglašene (npr. Ramovš 1952: 138), a je že Murko (1891: 39) to postavil pod vprašaj. V 16. stoletju lahko najdemo primere, ko daljša oblika stoji sredi naslonskega niza, in primere, ko je krajša oblika ločena od drugih naslonk.

- (5) kateri **fe bode ijh** hotel doteKNyti, ta ima poſuezhen biti (DB 1578: 76a)
- (6) Satu ga [...] ta nega Cerkou inu Gmaina, ſpet nafai lubi [...] Inu **ga** vekoma **bo** zheſtila inu hualila (TT 1577: 488)
- (7) Kateri ſe mafzhuje, na tem **fe bo** ſpet GOSPVD mafzhoval, inu **mu** tudi **bo** njegove grêhe ſadêrshal (DB 1584: II, 164a)

Podobno dvojnost najdemo tudi pri glagolu *hoteti*, ki se je v zvezi z nedoločnikom uporabljal za izražanje prihodnosti. Ob oblikah *hočol/hočem, hočeš* itd. najdemo tudi domnevno naslonske (Oblak 1891: 43–46; Ramovš 1952: 133) oblike *(h)čol/(h)čem, (h)češ* itd. Korpusna analiza oblik je pokazala, da imajo močno tendenco pojavljanja na drugem mestu v stavku, kar potrjuje domnevo o njihovi naslonskosti, vendar izkazujejo različno stavo glede na npr. tožilniške zaimenske naslonke.

- (8) Ieſt **vam ga zhem** fratati (DPa 1576: 51)
- (9) Vmoio zhaſt **zhem ga** perpravit (DC 1579: 143)
- (10) Ieſt **zho jih** od Pêkla odreſhiti (ZK 1595: 92)

Velik delež teh oblik je izpričan v pesemskih besedilih, kjer zaradi zahtev verza pogosto prihaja do skladenjskih odstopanj, zato tudi te oblike niso bile vključene v analizo.

1.1.3 Še bolj je zapleteno vprašanje naslonskosti posameznih členkov in veznikov (Murko (1891: 46–48) npr. kot potencialne, a ne gotove naslonke navaja vse enozložne členke, veznike *i*, *in* in *no*, ne pa izrecno tudi dvozložne oblike veznika *ino*, ki je bil rabljen v 16. stoletju), pri nekaterih je zaradi neustaljenega zapisa težko določiti tudi, ali gre za eno- ali večzložno obliko (npr. *vshe/ushe* – *vže* ali *uže*). Zato tudi ti v tej analizi niso bili upoštevani.

1.2 Gradivo za analizo

Gradivo za analizo predstavljajo tiskana dela slovenskih protestantov, ki so izhajala v obdobju med 1550 in 1595 (večjezični Megiserjev slovar iz 1603, ki je vseboval tudi slovenske ustreznice, zaradi nerelevantnosti za raziskovalno vprašanje ni vključen, prav tako ne štirijezični slovar istega avtorja iz leta 1592, upoštevana pa je slovenska postila čakavca Jurija Juričiča (1578)). (Osebn)zaimenske naslonke so bile analizirane na podlagi listkovnega gradiva za *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Ahačič idr. 2022), ki predstavlja popolni izpis del slovenskih protestantov (podrobneje o njem npr. Merše 2011). Glagolske naslonke niso bile pregledane v celoti, a so bile analizirane vzorčno v elektronskem *Korpusu besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*⁴ s pomočjo programa NoSketchEngine, stava povratnoosebne naslonke *se* pa je bila dodatno analizirana v delu besedila Trubarjeve *Hišne postile* (TPo 1595), in sicer je bilo ročno pregledanih prvih tisoč pojavitev *se* v prepisu prvega dela postile.⁵

2 Stava naslonk znotraj naslonskega niza

Za razliko od arhaičnega slovanskega naslonskega niza, v katerem so vse glagolske naslonke sledile zaimenskim (Zaliznjak 2008: 28), je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja znotraj naslonskega niza v veliki večini gradiva izpričan premik pogojniške naslonke *bi* in vseh oblik pomožnika

⁴ Korpus še ni v celoti popravljen ter ni normaliziran in lematiziran, zato je bilo potrebno iskanje po vseh predvidenih pisnih različicah, rezultati pa niso nujno zanesljivi.

⁵ Prepis je dostopen v *Korpusu besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*.

glagola *biti* v sedanjiku z izjemo oblike 3. osebe ednine pred zaimenske naslonke, med katerimi so najbolj levo razvrščene dajalniške oblike – ne glede na to, ali gre za podedovane ali nove naslonke –, sledijo pa jim roditeljske/tožilniške;⁶ za njimi se razvrščajo oblika za 3. osebo ednine sedanjika in prihodnjiške oblike vseh oseb in števil pomožnika *biti*. Praviloma pred zaimenskimi naslonkami v nizu stoji tudi povratnoosebni zaimsek *se* (ki je lahko rabljen tudi ob povratnih glagolih ali za izražanje splošne vršilskosti). Zaporedje naslonk v naslonskem nizu je torej naslednje:

(veznik) – *naj* – oblike pomožnega glagola *biti*, ki se začnejo na *s-*, ali oblika *bi* – povratni *se* – dajalniške naslonke – roditeljske/tožilniške naslonke – oblika za 3. osebo ednine sedanjika ali prihodnjiške oblike pomožnika *biti*

(11) taku **nai te** ispremeleio, kadar lefesh, taku **nai te** varuio, kadar **fe** obudish (TC 1575: 376)

(12) nikogar nej bilu, kir **bi mi jo** bil islushil (DB 1584: II, 101a)

(13) Ali veliku **fe jih bo** k'nym pèdrushilu (DB 1584: II, 103a)

(14) ti fe bodo do fòdniga dné po letém vkasanju dershalì, inu letiga trofhta zheftu inu radi ifkali, inu **fe ym ga** nikuli nebo prevezh sdelu (TPo 1595: I, 189)

2.1 Od prevladujočega vrstnega reda najbolj izstopa Dalmatinova skoraj dosledna postavitev naslonske oblike tož. ed. *ž jo* za 3. osebo ednine sedanjika glagola *biti*; le izjemoma najdemo zaporedje *jo je*.⁷

(15) Natu je David vus folk vkup špravlì [...] inu je bojeval supèr Rabbo, inu **jo je** dobil (DB 1584: I, 174a)

(16) Gaza je poprej téh Sovrashnikou bramba bila, ali Simon **je jo** dobil (DB 1584: II, 192a)

(17) Potle je ona rodila eno Hzher, inu **je jo** imenovala Dina (DB 1584: I, 19b)

⁶ V obravnavanem gradivu nisem našla primera, kjer bi bili sopostavljeni roditeljska in tožilniška naslonka, zato ni podatka o tem, v kakšnem zaporedju sta nastopali v naslonskem nizu.

⁷ Po podatkih Marije Gromove (karta *Dviganje sedanjiške naslonke 3. osebe ednine na začetek niza*) posavsko narečje, od koder je izviral Dalmatin, tovrstnega »dviganja« naslonke *je ne* pozna. Za opozorilo se zahvaljujem anonimnemu recenzentu.

Tudi v primeru, ko je bilo v DB 1578 rabljeno zaporedje *jo je*, je bilo v DB 1584 spremenjeno v *je jo*.

(18a) Aku pak ta, kir **io ie** pošuetil, hozhe to Nyuo reishiti, taku on ima ta peti deil tih denarieu zhes tu, kakor ie shazana, verhu gori dati (DB 1578: 111a)

(18b) Aku pak ta, kir **je jo** pošvetil, hozhe to Nyvo réfhiti, taku on ima peti dejl téh denarjeu zhes tu, kakòr je fhazana, verhu gori dati (DB 1584: I, 78a)

Pri drugih zaimenskih naslonkah je tudi pri Dalmatinu stava običajna, le v posamičnih primerih⁸ so pred glagolsko naslonko *je* umeščene tudi druge zaimenske naslonke.

(19) Tedaj je Samuel vsel en Kamen inu **ga je** poštavil mej Mizpo inu Sen, inu **je ga** imenoval, EbenEzer (DB 1584: I, 153b)

(20) Delila, Samfonova [...] luba, **je ga** Philifterjem isdala (DB 1584: I, IVa)

(21) On je pak she veliku vezh vekfhih rizhy fturil, katere néfo mogle vse sapifšane biti, tulikajn **je jih** bilu (DB 1584: II, 186b)

Izjemoma lahko tovrstne primere najdemo tudi pri drugih avtorjih.

(22) fto diuizo Maryo, kir ie veidila de **ie ga** diuiza rodyła (TR 1558: a4b)

(23) Dusha vezhnu shiue vbugi, Kir **ie io** milofstiu scufi, Niega finu bil odreshil (*P 1563: 153)

(24) daj ti meni eniga zhlovéka, kateri bi se mogel hvaliti, de **je jo** on fturil (TPo 1595: I, 67)

(25) kir je fa Boshyo befsedo ništer maral, temuzh **je jo** ferrahtal, taku nej zhudu, ker je on fdaj potrebuje, de je on nigdir ne najde (TPo 1595: I, 257)

⁸ Za ilustracijo pogostosti pojavljanja posameznih zaporedij so bile v *Korpusu besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* analizirane pojavitve v DB 1584: Ted. 3. os. *ž jo* se za glagolsko naslonko *je*, tj. *je jo*, pojavi v 41 primerih, pred njo, tj. *jo je*, pa le v enem; nasprotno se zaporedje *ga je* pojavi kar 608-krat, *je ga* pa le dvakrat; *jih je* najdemo v 29 primerih, *je jih* pa spet le v enem.

2.2 V redkih primerih pri Krelju in Juričiču ter v TPo 1595 je izpričana stava *se* za tretjeosebni zaimkom.

- (26) CHRISTVS nei famuzh tërpil sunai na shivotu to fmèrt, tàmuzh snotrai na Dulhi tudi ta grosoviti fàrd Boshij, kateri ie flifhal na vfiga fvéta Gréh: Da **mu fe ie** po tim zhloveftvo sdelu, kakòr da bi ga Bog vekoma ôtel sapuftiti, inu od fvoiga lica odpahniti (KPo 1567: CLXIIIb)
- (27) Iesuf kadâr gori pogleda, vidi veliku Lûdij gredozh, inu **fo mu fefmilili** (KPo 1567: CXXIIIb)
- (28) kateri fo od niega beshali inu **ga fe** oduergli alli od pouedali (JPo 1578: II, 7a)

V večini tovrstnih primerov *se* stoji pred glagolom, a primeri, ko naslonskemu nizu ne sledi glagol (poleg pri Juričiču jih najdemo tudi v TPo 1595), kažejo, da ne gre nujno za obglagolsko stavo *se* (prim. 3.1.2), saj ta v navedenih primerih ostaja znotraj naslonskega niza.

- (29) Kako dopadeio Fariseom lete Chriftufoue befede? So ijm možno di-shale inu **fo ijm fe** oftne videle, ali vuner neifo veliko sanie marali (JPo 1578: III, 64b)
- (30) kateri takou fhegen profsi, ta ne toshi zhes pomankainje, aku **mu fe** glih en zhas hudu gody (TPo 1595: II, 171)

3 Stava naslonk v stavku

Omejčitve v stavi kratkih oblik v nepredložnih zvezah izvirajo iz njihove nenaglašenosti, saj se morajo prozodično nasloniti na naglašeno besedo bodisi za ali pred sabo. Kot v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku (prim. Toporišič 2000: 674–676) in večini sodobnih slovanskih jezikov, ki poznajo (zaimenske) naslonke, se je naslonski niz v knjižni slovenščini 16. stoletja pretežno uvrščal za prvim stavčnim členom v skladu z Wackernaglovim (1892) pravilom v razširjenem pojmovanju.⁹ Tovrstna stava je bila iz praindoevropsčine podedovana v praslovanščino in je v večini primerov izpričana tudi v stari cerkveni slovanščini (Šekli 2018: 71).

⁹ Prvotni Wackernaglov položaj je za prvo naglasnico in ne za prvim stavčnim členom (Repanšek 2025).

- (31) Miloft **mi** iskaſi o Iefus, Nedaim**e** vzagouanie, Terdno prauo vero **mi** dai (*P 1563: 192)
- (32) Kaj **te** h'temu pershene de verujeſh? (ZK 1595: 162)

Kadar je bil prvi stavčni člen odvisni stavek, je v posameznih primerih naslonski niz sledil prvemu stavčnemu členu v glavnem stavku.

- (33) ako to pride pred deshelskiga poglauizo, hozhemo **ga** my vtolaſhit (JPo 1578: II, 10)
- (34) Kadar je pak Paul hotil mej folk pojti, néfo **mu** Iogri pèrpuſtili (DB 1584: III, 72b)

V zloženih povedih je običajno sledil vezniku, v priredjih predvsem v primerih, ko osebek drugega stavka ni bil izražen, čeprav najdemo takšno stavo tudi v primerih z izraženim osebkom.

- (35) Rasdète leta Tempel, tèr **ga** ôzho vtréh dnéh ſpet vsdigniti (KPo 1567: CLa)
- (36) TEđaj je Isaak Iacoba ſvojga Synu poklizal, inu **ga je** shegnal, inu **mu je** sapovedal, inu je rekàl k'njemu (DB 1584: I, 18a)
- (37) Inu kadar je Zaharias njega v'gledal, ſe je vſtraſhil, inu **ga je** ena groſa obhlhla (DB 1584: III, 29b)
- (38) vndu ſe poſti inu **ga** ta Sludi iskusha (TR 1558: Z3a)

Večinoma pa je v drugem delu priredja ob izraženem osebkem naslonski niz uvrščen za njim.

- (39) taiſta je eniga ſynu rodila, inu on **ga je** imenoval Gerfom (DB 1584: I, 35a)
- (40) Sakaj taiſti je ſnajden k'yſkanju dobizhka, inu Mojſter **ga je** s'kunſhtjo naredil (DB 1584: II, 144a)

Zlasti ob *inu* se je občasno uvrščal za prvi stavčni člen drugega dela priredja, tudi kadar ta ni bil osebek.¹⁰

¹⁰ Enako velja tudi za sodobni knjižni jezik: »Priredni nenaglašeni vezniki (in) so del naslonskega niza le, če jim takoj sledijo ostale naslonke, sicer pa tvorijo lasten naslonski niz na ničtem, tj. vezniškem mestu in tako niso del stavčnega naslonskega niza.« (Gabrovšek 2024: 53.)

(41) Néki pak fo mu ôzhi sakrili, inu po licu **ga** tepli (KPo 1567: CLVI)

(42) podai femkai tuoio roko, inu poloshi **io** vmoio ftran (DPa 1576: 38b)

Izjemoma tako stavo najdemo tudi v odvisnikih, kjer je zaimek razvrščen za osebek.

(43) lete ftuke [...] nim naprei berite [...] de ti mladi tar ftari **ye** bodo vmeili inu prou faftopili (TC 1550: (4a))

V primerih brezvezja se je lahko naslonski niz uvrstil bodisi na prvo mesto ali za prvi stavčni člen drugega stavka.

(44) Petrus ga je fabo pojel, **ga je** sazhel fvariti (DB 1584: III, 11a)

(45) Nei dobro Zhloveku famimu biti, **Mu** ôzhmo pomozhnika fturiti (KPo 1567: LXV)

(46) Abraham v'Gerar potegne, ondi **mu** Abimeleh Saro vsame (DB 1584: I, 12b)

(47) Poflal ijm ie Proroke, Sasidal **ijm ie** lep Tempal (JPo 1578: III, 15b [=12b])

Izjemoma so se lahko med prvi stavčni člen in naslonke uvrščali tudi večzložni členki (zgled 48), ki so prav tako lahko prekinjali naslonski niz (zgled 49).

(48) Sa volo Criftufeue boge shtalti inu pohleuszhine/ inu kir ta Cerkou **tudi ie** niska/ nema nifzhe na tim Euangeliu zbiulati (TR 1558: A4a)

(49) Kateri fe mafzhuje, na tem fe bo fpet GOSPVD mafzhoval, inu **mu tudi bo** njegove grêhe sadêrshal (DB 1584: II, 164a)

Krelj in Juričič sta naslonski niz umeščala tudi na prvo mesto v povedi, najpogosteje v primerih, ko je šlo za odgovor na vprašanje. Morda lahko to pripišemo romanskim vplivom (prim. Šekli 2025).

(50) **Mi fe** sdi, da fe she danafhni dan s'nafhimi Farisei ravno tako godi (KPo 1567: XXXIIIa)

(51) Kai fo ty drugi Angeli fturili? **So fe** htimu edinimu Angelu per drushili (JPo 1578: I, 25a)

Škrabec (1994: 216–217) kot primer stave naslonk na prvem mestu navaja tudi Dalmatinove primere kot »Je bil pak en Judovski mož«, ki ga pripisuje vplivu grščine in latinščine.

3.1 Odstopi od Wackernaglovega pravila

Za posamezne naslonke je v analiziranem gradivu izpričana tudi obglagolska stava, ki je med sodobnimi slovanskimi jeziki značilna za bolgarščino in makedonščino (Benacchio 1998: 451–469; Franks in Holloway King 2000: 216).

3.1.1 Obglagolska stava zaimenskih naslonk

V posamičnih primerih pri Krelju, redkeje pri Juričiču in izjemoma pri drugih avtorjih so zaimenske naslonke nedosledno uvrščene ob naglašeno glagolsko obliko.

- (52) On spèrvizh nei ménil da zhe k'timu priti: Se mu ie sdelu, da zhe CHRISTVS vytijm, kakòr vezhkrat poprei (KPo 1567: CLVIIb)
- (53) Alli sa Mefiafa néfoga mogli ilhe sposnati inu dèrshati, k'timu fe ie nijm niega dianie prevezh préproftò inu shleht sdelu (KPo 1567: XXVIa)
- (54) Sato sapovei da fe Grob obaruie do tretijga dne, da niegovi logri ne prido, inu vkradeioga (KPo 1567: CLXXa)
- (55) Tadaici tezhe edan od njih, vsame Gobo, inu napolnijo s'effihom inu s'Isopom, inu ftakne na eno ftoshie, inu podftavimu k'ûftom, inu mu daa pijti (KPo 1567: CLXIIIb)
- (56) Sakai tada kàrfschuiefh, ako néfi Christus, ni Eliaf, ni ta Prorok? Ioannef odgovori jim (KPo 1567: XXXa)
- (57) Sai ie Bog roko jim dèrshal, inu pred vľémi sovrafniki fvoie obresanie[!] verne inu Folk miril (KPo 1567: XLVIIIb)

Precejšen delež tovrstnih primerov bi lahko pripisali zgoraj opisani stavi naslonk na drugem mestu za veznikom *ino*, ki v teh primerih predstavlja ničto mesto v drugem delu stavčnega priredja, vendar v primerih, ko je v stavku več kot ena naslonka, druga naslonka navadno ostaja na drugem mestu v skladu z Wackernaglovim pravilom.

- (58) inu vezh **fo** vprafhaliga: Kai tada? [...] Inu **fo ga** vezh vprafhali inu diali k'niemu (KPo 1567: XXXa)
- (59) Ravnò kakòr is ftrani Adamove, kada ie bil safpal v'paradishy, **ie** fturi-ena **mu** niegova Nevesta Eva (KPo 1567: CLXVIIa)

Čeprav nekaj primerov tovrstne stave najdemo tudi pri Juričiču v drugem in tretjem delu postile, je v prvem delu večina tovrstnih Kreljevih primerov spremenjena.

- (60) Iogri pak niegovi vprafhaio**ga**, inu reko, kai ie to sa ena prigliha? (KPo 1567: XCVa)
- (61) Niegoui Iogri pak fo **ga** vprashali, inu fo rekli, kai bi ta Pergliha bila? (JPo 1578: I, 72a)
- (62) Imaio eniga drusiga svoiga Boga, na kateriga fe vezh saupaio, vezh ga lùbio, vezh flushio**mu** (KPo 1567: XXXVIIIb)
- (63) Imaio eniga drusiga suoiga Boga, na kateriga fe vezh saupaio, vezh ga lubio, vezh **mu** flushio (JPo 1578: I, 25a)

V redkih primerih je izpričana tudi predglagolska stavka zaimenskih naslonk.

- (64) Ieli Petruf CHRISTVSA sataijl, kàr **ie** le ena dezhla eno malo **ga** vprafhala (KPo 1567: CLIIb)

Čeprav je pri Krelju obglagolska stava zaimenskih naslonk najbolj opazna, je v celotnem naboru zaimenskih naslonk relativno redka in se precej razlikuje pri zaimkih za različne osebe in v različnih sklonih. Najpogosteje je izpričana pri tretjeosebнем zaimku, od sklonov pa najpogosteje v tožilniku.

Posebej pogosto – a še vedno ne prevladujoče – se zaimenske naslonke razvrščajo ob glagol v stavkih z nedoločniškim polstavkom, pri čemer se lahko pojavljajo v različnih položajih:

1. za osebno glagolsko obliko

- (65) Tèr néfoga mogli velikifarij potroftati? (KPo 1567: CLVIIb)
- (66) Obtore fkusì eno gmain falftvo pufte**ga** vprafhati, gdo bi bil (KPo 1567: XXXIa)
- (67) Kateri nozhe **ie** snati, ta ie ne snai (KPo 1567: VIa)

2. za nedoločnikom

(68) ias ga fam puftim, ieft imam oblaft puftitiga inu imam oblaft alli muzh
fpet vsetiga (KPo 1567: C1b)

(69) Nihzhe meni ne more vseti moy Shiuot, tamuzh ga ieft fam puftim,
oblaft imam puftitiga, inu oblaft imam fpet vsetiga (JPo 1578: I, 77b)

3. pred nedoločnikom

(70) Taku fai moreio na oflovim méftu, Christufu fvoim telom flushiti, inu,
po fvetiga Pavla ūku, fvojim telom inu dušho **ga** nofiti, inu shnijm poiti
v'ta nebefki Ierusalem (KPo 1567: CXXXVIIa)

4. na drugem mestu v nedoločniškem polstavku

(71) Inu ie ménil ftim potom **ga** od febe pèpraviti (KPo 1567: CLIXb)

Nekatere primere tovrstne stave bi lahko uvrstili v različne kategorije, zlasti tiste, kjer naslonka stoji med osebno glagolsko obliko in nedoločnikom: tako bi lahko zgled 67 poleg v tip a (stava za osebno glagolsko obliko) obravnavali tudi kot stavo pred nedoločnikom (tip c), vendar primeri, kot je 66, s stičnim zapisom z osebno glagolsko obliko kažejo, da je naslonka najverjetneje tvorila fonetično besedo z njo. Primer 70 bi lahko obravnavali tudi kot stavo na drugem mestu v nedoločniškem polstavku; prav tako bi se lahko tako obravnavali primeri stave za nedoločnikom v primerih, ko nedoločniški polstavek sestavljata samo nedoločnik in zaimenska naslonka, a drugi del zgledov 68 in 69, kjer je del nedoločniškega polstavka tudi prislov *spet*, temu nasprotuje.

3.1.2 Obglagolska stava se

Podobno velja za naslonsko obliko povratnoosebnega zaimka *se*, pri kateri je obglagolska stava v primerjavi z drugimi naslonkami najpogostejša in jo najdemo pri več avtorjih.

(72) ieft isdam **fe**, inu offram **fe** tebi danas cilu vlaft (TkM 1579: 4)

(73) Tedaj bofh tvoj lufht vidila, inu bofh s'mozhjo **fe** reslyla (DB 1584: II, 24a)

(74) tebe na rokah noffe, || de kej neopotaknefh **fe**, || s'Nogami na en Kamen
(DC 1584: CXCI¹¹)

¹¹ Gre za zgled iz protestantske pesmarice, kjer je vzrok za zapostavitev *se* rima (*noffe fe*).

Tudi pri *se* je obglagolska stava najpogostejša pri nedoločniških polstavkih:

- a) pred nedoločnikom** (sem so uvrščeni tudi primeri, ko *se* stoji med dvema nedoločnikoma in tvori pomensko celoto z drugim)
- (75) ta zhas kadar ti trykrat v'lejtj gori pojdelh **fe** iskasati pred GOSPV-DOM tvoim Bogum (DB 1584: I, 58b)
- (76) Ali naŋh GOSPVD Bug je¹² ja puŋty **fe** ŋgodyti, de fe veliki Gofpudje ŋkreigajo (TPo 1595: III, 156)
- (77) Ieŋt nezho timu Sludiu ne nega oblubom ne nega iskushnauom puŋtiti **fe** ŋepelati (TT 1557: P3a)
- (78) Inu jeŋt hozhem tvoj Iesik na tvoim Nebi puŋtiti **fe** pèrlipiti, de boŋh mutaŋt (DB 1584: II, 61a)
- b) za nedoločnikom** (sem so uvrščeni tudi zgledi s *se* med dvema nedoločnikoma, kjer tvori pomensko celoto s prvim glagolom)
- (79) Kadar on pag uidi ta mozhan vetar, fe preŋtrashì, inu kadar ŋazhne to-piti **fe** ŋaupye (TE 1555: 36b)
- (80) Vely varouati **fe** pred hinauskimi Vuzheniki (TT 1557: 139)
- (81) de fe hozhmo po tei beŋŋedi, ŋo vŋo nasho rizhio, dershati pruti Bogu [...] inu od te Boshye beŋŋede obeni rizhi, ne hudi ne dobri nepuŋtiti **fe** odulezhi (TR 1558: D4a)

A *se* ne nastopa nujno ob povratnemu glagolu, s katerim tvori pomensko-skladenjsko enoto (prim. Večerka 1989: 119), ampak se lahko v primeru, da je povratni glagol rabljen v nedoločniškem polstavku, umesti tudi za osebno glagolsko obliko v nadrednem stavku.

- (82) Mi pak nemoremo **fe** Boga bati, inu vnega verouati preden ŋposnamo negou velik ŋerd super grehe (DPa 1576: 61b)
- (83) Tu ferze pak **ima fe** sa tu vezhnu anvseti, kakor Paulus pravi (TPo 1595: II, 67)

Ob pregledu listkovnega gradiva za *se* se je pokazalo, da so odstopajoče rabe zlasti pogoste v Trubarjevi *Hišni postili*, zato je bil za ugotavljanje približne frekvence tovrstnih primerov opravljen ročni pregled prvih 1000

¹² Osebni zaimsek za 3. os. ed. s je v tem primeru rabljen neosebno kalkirano po nemškem *es* kot kataforični korelat predmetnega odvisnika (prim. Jelovšek 2011: 417).

pojavitve *se* v prvem delu postile, ki je pokazal, da predstavljajo tovrstna odstopanja od Wackernaglove stave le okoli dva odstotka primerov, med odkritimi primeri pa jih je okoli 60 odstotkov ob nedoločniškem polstavku. V vseh primerih *se* stoji pred glagolsko obliko, praviloma tisto, s katero tvori pomensko celoto, ob nedoločniškem polstavku se izjemoma lahko od nje premakne pred osebno glagolsko obliko (zgled 88).

- (84) vbogi greifhnik, kateri pred Boshjim ferdom inu fodbo is ferza **fe** prestrahio, lete stury letu Diteze svete inu pravizhne (TPo 1595: I, 57)
- (85) taku bi je jeft moral smojemi delli opraviti, fim tudi sa tiga volo en Menih poftal, inu vtem Minihtvi Minihtkih inu hynaufhkih dell **fe** flifsal, katera so mene ftefhko ftala (TPo 1595: I, 50)
- (86) Timu brumnimu Lothu pak, je onu bilu kakor enu lipu Drivu, kateru berft vunkaj fhene, inu fdaj sazhne **fe** feleniti (TPo 1595: I, 11)
- (87) my tedaj na nafh leben inu dobra della nejmamo **fe** sanefsti, ni savupati, temuzh **fe** po GOSPVDV Chriftufu okuli pogledati, inu smozhnim savupainjem na njegova della inu saflusheinje **fe** sanefsti, de my fkusi njega gnado inu vezhnu isvelizhainje, v'unim lebni imamo najti (TPo 1595: I, 18)
- (88) Raunu kakor druge Hiftorie, katere so mimu inu so dokojnane, tudi le htimu flifhio, de bi my te Exemple te vere inu dobrih dell is nyh **fe** imejli vuzhiti (TPo 1595: I, 64)¹³

Kadar so v stavku izpričane druge naslonke, praviloma ostajajo na drugem mestu v stavku.

- (89) Htakim Altariem **fo** potler tudi sazheli ty Soßedie inu drugi ludje, ja cejla mejfta **fe** fbyrati inu vkup fhajati (TPo 1595: I, 2)
- (90) Takovu so ty Iudje dobru vej dili, inu **fo je** bilij is laftniga iskulheinja **fe** navuzhili (TPo 1595: I, 8)

¹³ Podobno stavo bi lahko domnevali v zgledu »Ampak ony vidjo, de ta veglhi deil **fe** ne ho zhe tiga Diteta Iefufa lotyti, inu de **fe** fatiga volo Adrie, kreganje inu souraftvu, na tem fvetu vfdigneo« (TPo 1595: I, 46), kjer pa bi se dalo v prvem predmetnem odvisniku položaj *se* razložiti tudi kot stavo za osebkom (in z veznikom v ničti poziciji, prim. op. 10), medtem ko je v drugem predmetnem odvisniku stava *se* v skladu z Wackernaglovim pravilom.

Izjemoma se skupaj s *se* h glagolu premakne tudi naslonska oblika glagola *biti*.

(91) Spet nasaj tudi veliku na nim **fe bo** pobullfhalu (TPo 1595: I, 55)

Izstopa primer, ko je med *se* in *bo* vrinjen zaimenski osebek stavka, pri čemer nobena od naslonk ni razvrščena v skladu z Wackernaglovim pravilom.

(92) on lhe ne pridiguje, ampak skoraj po meni **fe on bo** puftil flifhati (TPo 1595: I, 23)

V nekaj primerih pa je *se* v stavku podvojen, pri čemer je prvič izpričan na drugem mestu v stavku, drugič pa ni ob glagolu, kot bi pričakovali, ampak je od njega ločen.

(93) De **fe** taku vfe, kar je brumnu, fvetu, veliku, inu mogozhnu na tim Svejtu, **fe** supar ta Euangeli ftavi (TPo 1595: I, 20)

(94) ony bi fe imejli ponifhati pred Chriftufom, inu **fe** so vfo nyh Boshjo slushbo inu dobrimi delli **fe** nikar vrejndi lhtemati, de bi ony njemu te zhreule isbrifšali (TPo 1595: I, 24)

Glede na provenienco avtorja in zapisovalca (Trubar, ki je postilo prevajal pred smrtjo, je besedilo narekoval Janžu Znojilšku), redkost tovrstnih zgledov in zapletenost obeh stavčnih struktur lahko domnevamo, da ne gre za podvajanje naslonk, ampak za prevajalsko/zapisovalsko napako ali morebiti ostanek predhodne strukture po spremembi besedila.

Sklep

Analiza izbranih naslonk v knjižnem jeziku 16. stoletja je pokazala, da je v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika že prevladovala podobna stava naslonk kot v sodobnem knjižnem jeziku, vendar je prihajalo do več odstopanj, ki so bila morda narečno pogojena (kot Dalmatinova razvrstitev *je jo* in verjetno Kreljeva obglagolska stava naslonk) ali pa so nanje vplivale prevodne predloge. Da bi dokazali slednje, bi bila potrebna obširnejša raziskava celotnega gradiva zlasti glagolskih naslonk (*imeti*, *hoteti*) in primerjava odstopajočih zgledov s prevodnimi predlogami, ki presega obseg

tega prispevka. Odprto vprašanje pa ostajajo tudi naslonskost členkov in veznikov in kriteriji, po katerih bi lahko določali njihovo (ne)naglašenost.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800* (P6–0437), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

Viri

*P 1563 = Juričič, J., Klombner, M. (ur.). (1563). *ENE DVHOVNE PEISNI*. Tübingen.

Ahačič, K., Čepar, M., Jelovšek, A., Legan Ravnikar, A., Merše, M., Narat, J., Novak, F. in Premk, F. (ur.). (2022–). *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. ZRC SAZU, Založba ZRC. <https://www.fran.si>

DAG 1585 = Dalmatin, J. (1585). *Agenda*. Wittenberg.

DB 1578 = Dalmatin, J. (1578). *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.

DB 1584 = Dalmatin, J. (1584). *BIBLIA*. Wittenberg.

DC 1579 = Dalmatin, J. (ur.). (1579). *TA CELI CATEHISMVS*. Ljubljana.

DC 1584 = Dalmatin, J. (ur.). (1584). *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*. Wittenberg.

DPa 1576 = Dalmatin, J. (1576). *PASSION*. Ljubljana.

Ahačič, K. (ur.). (2019). *Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* [Korpus]. Fran. <https://fran.si/korpus16/>

JPo 1578 = Juričič, J. (1578). *POSTILLA*. Ljubljana.

KPo 1567 = Krelj, S. (1567). *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.

Listkovne kartoteke Oddelka za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

TC 1550 = Trubar, P. (1550). *Catechismus*. Tübingen.

TC 1575 = Trubar, P. (1575). *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.

TE 1555 = Trubar, P. (1555). *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.

- TkM 1579 = Tulščak, J. (1579). *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*. Ljubljana.
- TL 1561 = Trubar, P. (1561). *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*. Tübingen.
- TPo 1595 = Trubar, P. (1595). *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- TR 1558 = Trubar, P. (1558). *EN REGISHTER*. Tübingen.
- TT 1557 = Trubar, P. (1557). *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
- TT 1577 = Trubar, P. (1577). *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.
- ZK 1595 = Znojilšek, J. (1595). *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*. Tübingen.

Literatura

- Benacchio, R. (1998). I pronomi clitici nelle lingue slave dell'area Balcanica. *Europa Orientalis*, 7, 451–469.
- Franks, S. in King Holloway, T. (2000). *A Handbook of Slavic Clitics*. Oxford University Press.
- Gabrovšek, D. (2024). Položaj naslonskega niza v vezniškem stavku v slovenski zloženji povedi. *Jezikoslovni zapiski*, 30(1), 49–63. <https://doi.org/10.3986/JZ.30.1.02>
- Jelovšek, A. (2011). Neosebna raba oblike ono v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slavistična revija*, 59(4), 415–435.
- Jelovšek, A. (2024). *Osebni zaimki in nastajajoča slovenska knjižna norma*. Založba ZRC.
- Merše, M. (2011). Uvod. V K. Ahačič, A. Legan Ravnikar, M. Merše, J. Narat in F. Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (str. 7–16). Založba ZRC.
- Merše, M. (2014). *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*. Založba ZRC.
- Murko, M. (1891). Enklitike v slovenščini. Oblikoslovje in skladnja. V A. Bartel (ur.), *Letopis Matice Slovenske za leto 1891* (str. 1–65). Matica Slovenska.
- Murko, M. (1892). Enklitike v slovenščini. II. del: Skladnja. V A. Bartel (ur.), *Letopis Matice Slovenske za leto 1892* (str. 51–86). Matica Slovenska.
- Oblak, V. (1891). Doneski k historični slovenski dialektologiji. V A. Bartel (ur.), *Letopis Matice Slovenske za leto 1891* (str. 66–153). Matica Slovenska.
- Raecke, J. (1995). »er sich des schwären Wercks /nämlich die Haußpostill D. Martini Lutheri/ in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen« – »Windisches«

in der »windischen Sprach« der Truberschen »Hishna Postilla«. V R.-D. Kluge (ur.), *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich* (Sagners slavistische Sammlung 24, str. 382–413). Verlag Otto Sagner.

Ramovš, F. (1952). *Morfologija slovenskega jezika. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*. DZS.

Repanšek, L. (2025). Wackernaglova stava naslonk v praindoevropščini. *Jezik in slovstvo*, 70(4), 15–41. <https://doi.org/10.4312/jis.70.4.15-41>

Šekli, M. (2018). *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. Založba ZRC, ZRC SAZU.

Šekli, M. (2025). Stava naslonk v jeziku *Brižinskih spomenikov*. *Jezik in slovstvo*, 70(4), 65–85. <https://doi.org/10.4312/jis.70.4.65-85>

Škrabec, S. (1994). Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo (Dalje in konec). V S. Škrabec, *Jezikoslovna dela 2* (J. Toporišič, ur., str. 216–218). Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Toporišič, J. (2000). *Slovenska slovnica*. Obzorja.

Večerka, R. (1989). *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax. I. Die lineare Satzorganisation* (Monumenta Linguae Slavicae Dialecti Veteris, 17). Weiher.

Wackernagel, J. (1892). Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. *Indogermanische Forschungen*, 1, 333–435.

Зализняк, А. А. (2008). *Древнерусские энклитики*. Языки славянских культур.

[Zaliznjak, A. A. (2008). *Drevnerusskie ènklitiki*. Jazyki slavjanskih kul'tur.]